

**ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИЙ ХАРАКТЕР НАРОДНОЇ  
 ЕТИМОЛОГІЇ ТА ТАБУ**

**Наталія РУСНАК,**

Чернівецький національний університет  
 імені Юрія Федьковича,  
 n.rusnak23@rambler.ru

**ETHNOLINGUISTIC NATURE OF FOLK  
 ETYMOLOGY AND TABOO**

**Natalia RUSNAK,**

Chernivtsi National University  
 named after Yuriy Fedkovych,  
 ORCID ID: 0000-0002-1809-0337

**Наталія Руснак. Етнолінгвістичний характер народної етимології та табу.** *Цель статьи* – проаналізувати українські номінації, обумовлені внутрішньою формою слова. К аналізу привнесені назви літературного мови і народної мови на основі етнолінгвістичних феноменів – народної етимології та табу. **Актуальність дослідження** обумовлена – потребою висвітлення етнолінгвістичних феноменів, пов'язаних з амбівалентними тенденціями – яркою образністю слова і його прихованістю, а також відтворенням їх в етимологічних поняттях. В дослідженні використані **общенаучні методи** аналізу і синтезу і мовознавчі – метод спостереження над мовними явищами, описательний, порівняльно-історичний. **Выводы.** Для етнолінгвістики важливим феноменом народної етимології, який свідчить про прагнення мовців пояснити назви, ілюструє підсвідоме бажання носіїв мови опозитивувати слово, вдихнути йому поезію. В народній мові етимологія мотивує назви всіх топонімів і прозвіща людей. Під впливом народної етимології слова літературної мови і народної мови змінюють свій звуковий склад.

**Ключевые слова:** *етнолінгвістика, народна етимологія, внутрішня форма слова, табу, ефемізм, перифраза, семантичне словообразование.*

*Слово – це думка, слово – істина і правда,  
 мудрість, поезія. Разом з мудрістю і поезією слово  
 належало до божественного...*

**О.О. Потебня**

**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.** Напрямок мовознавства *мова – культура* є пріоритетним у сучасній філології. Мова є не лише засобом спілкування, способом відтворення знань, але ще й онтологічним принципом осмислення світу.

Етнолінгвістика – наука інтегрального характеру, яка вивчає мову і культуру через посередництво мислення. Якщо курс “Сучасна українська мова” вимагає з'ясування закономірностей, законів мови, які підпорядковуються принципу алгоритму, то дисципліна “Етнолінгвістика: українська мова” передбачає досягнення глибини народних джерел, народної мудрості, невичерпний досвід та оптимізм поколінь (загалом ментальності нації), того “неповторного”, що надає самобутності українській мові, того, що Вільгельм фон Гумбольдт називав духом народу, а давні греки – логосом.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Українська етнолінгвістика розбудовується в руслі діалектології і пов'язана з іменами Г. Аркушина, М. Бігусяка, К. Глуховцевої, Г. Гримашевич, Н. Грозовської, П. Гриценка, В. Дроботенко, В. Жайворонка, М. Жуйкової, В. Конобродської, І. Магрицької, Г. Мартинвої, В. Мойсієнка,

М. Никончука, О. Пискач, Н. Руснак, Ю. Руснак, Н. Хібеба, Н. Хобзей та багатьох інших.

**Актуальність дослідження** зумовлена потребою з'ясування етнолінгвістичних феноменів, пов'язаних з амбівалентними тенденціями – яскравою образністю слова та з його прихованістю та відтворенням їх у етимологічних поняттях.

У дослідженні використано **загальнонаукові методи** аналізу та синтезу та мовознавчі метод спостереження над мовними явищами, описовий, порівняльно-історичний.

**Мета статті** – проаналізувати українські номінації, зумовлені внутрішньою формою слова. До аналізу залучено назви літературної мови та народної мови на основі етнолінгвістичних феноменів – народної етимології та табу.

**Виклад основного матеріалу.** Концепція слова О.О.Потебні, зокрема внутрішня форма слова, стосується проблеми номінації. Так, він пише: “У слові розрізняємо: зовнішню форму, тобто членороздільний звук, зміст, об'єктивований звук, і внутрішню форму, або найбільш етимологічне значення слова, той спосіб, яким відтворюється зміст”<sup>1</sup>.

Для етнолінгвістики важливим є феномен народної етимології, який полягає в тому, що незнайоме слово тлумачиться покликанням на знайоме, зокрема через збіг звукової форми, омонімію або паронімію внутрішньої форми слова. Народна етимологія неправильна, ненаукова у своїй основі,

<sup>1</sup> Potebnia O.O. Teoreticheskaia poetika [Theoretical poetics], Moskva: Vysshiaia shkola, 1990, P. 22 [in Russian].

проте свідчить про творчий характер мовомислення нації, засвідчує, по-перше, прагнення пояснити назву, по-друге, ілюструє підсвідоме намагання носіїв мови опоетизувати слово, покласти в основу слова “чуттєвий образ”.

Народна етимологія продуктивна в топонімії. Так, ще російський поет В. Тредіаковський пояснював слово *Британія* через дієслово “*пристать*”, насправді в основі топоніма *Британія* лежить етнонім – *бритти*; слово *Італія* – через “*удалить*” (в основі етнонім *італіки*).

Місто *Орел* в Росії народна етимологія пояснює як наслідок онімізації, загальна назва перейшла у власну. Насправді в основі назви народний географічний термін тюркського походження *орель* “вугол, межиріччя”<sup>2</sup>.

Назву *Азовське море* народна етимологія пов’язує з ім’ям дівчини *Ази*, яка не діждалася коханого і кинулась в море. Гідронім *Азовське море* отримав назву за містом *Азов* (тюрк. *азак* – “низкий”, тобто лежить в нижній течії Дону)<sup>3</sup>.

Мовна свідомість носіїв буковинських говірок пояснює назву гідроніма *Дністер* омофоном *дні стер*, вибудовуючи навколо нього легенду.

Місто *Чернівці*, перша згадка датується 1408 р., народна етимологія пояснює через словосполучення *чорні вівиці*, проте в основі назви, за однією з гіпотез, власна назва або прізвисько *Чорний*, за іншою, *Чернівці* були передмістям міста *Цецин*, де селився *чорний люд*, що обслуговував це місто<sup>4</sup>.

Місто *Суми*, засноване у 1653 р. як фортеця на річці *Сума* (*Сумка*), за якою і отримало назву у граматичній формі множини. Назва гідроніма породила легенду про те, що при заснуванні фортеці знайшли три сумки зі скарбами. З XVIII ст. три сумки зображені на гербі міста<sup>5</sup>.

Народне мовлення тягнє до прозорості, прізвиська людей мотивує ефект народної етимології, на якому ґрунтується гумористичне відтворення світу. Так, В. Шухевич в етнографічній праці “*Гуцульщина*” пише (зберігаємо орфографію автора): “*До сусідних сел і їх мешканців Гуцули не дуже приязні, овшій дуже часто з погордою прізвиськують одні одних або відкладають їм прізвища. І так називають Гуцулів з Бервінкової по доброму бервінковці, а насмішливо загубинідкова, бо у них дороги злі; з Білоберезки: Білоберезчени – Підбийтабівка; – з Брустур: Брускени – Прусаки; з Ферескулі: Ферескульци – Шкру’ми; з Голов – Головци – Сідлайнес, у них коні худі; з Гриніви: Гринівци – Греми-ґрім; з Ясенова: Ясенівци – Клябушники, бо носять заклабучені (закривлені) палиці; з Космача: Космачени – Джуси; з Криворівні: Криворівци – Калаї (бідні: каланник= бідний); з Кутів: Кутчени – Облупикотюга, бо поміж ними є псєнники, такі що бють пси, або*

*Цибуленики, бо торгують цибулею; з Ріжна: Ріженени – Обдерисело; з Ростік: Росточени – Занесисокира, про них кажуть, що вкрадуть сокиру, хоч би з плавучої дараби, або Намуленники, бо вони ходє заодно з дарабами та дорогою спочивають край ріки в намулистих місцях; з Річки: Річчени – Облупикобила; бо у них коні худі, аж гинут у руках; з Соколівки: Соколівци – Кізя головка, бо держать кози; з Степного: Стебнєнци – Лупайшкабрі (цкабрі = тріски), з Тюдева: Тюдівци – Продайфльоєра (виробляють фльоєри = фуярки); з Устерік: Устерічени – Пропань на віки; з Жабя : Жебівци – Жебаки або Бичколупники.*

*Буковинських Гуцулів називають баранами, бо їх попи а також і самі Гуцули з бородами, натомість називають Буковинци наших: Сусами*<sup>6</sup>.

В. Шухевич на основі народної етимології пояснює слово “*свірницї = винницї, (порічки звані ієвірницями тому, що листє їх подібне до листя йаворового; з свірниць роблять квас)*”<sup>7</sup>. ЕСУМ стверджує, що етимологія слова не з’ясована<sup>8</sup>.

У буковинських говірках *бросквина* “персик” – запозичення з середньолатинської мови через польське посередництво<sup>9</sup>. В. Шухевич на основі народної етимології пояснює слово *бросквина*: “*у декого є також брос’ливи (оброслі сливи)*”<sup>10</sup>.

Народна етимологія – мовна універсалія, властива усім мовам, відповідно, характерна для запозичених слів.

Слово *марципан* “кондитерський виріб з тіста мигдалю, горіхів і т. ін. з цукром”<sup>11</sup>, відоме багатьом слов’янським мовам, запозичене з італійської мови, через посередництво німецької *Marzipan*; іт. *marzapane* походить від *tataranus* (назва венеціанської монети), що пов’язується з арабським словом *mauthabān*, букв. “особа, що сидить” від зображення на монеті; потім так називалися коробки з солодощами, а згодом і самі солодоші; за народною етимологією, іт. *marzapane* у зах.-європ. мовах сприймалося як лат. *Marci panis* “Марків хліб”<sup>12</sup>.

Романтична версія пояснює походження слова *панетоне* “міланський різдвяний пиріг” через вираз *pan di Antonio* (народна етимологія): міланський учень пекаря Антонія для своєї коханої придумав випічку. За іншою версією, походить з міланського діалекту *pan del ton* “хліб розкоші”.

Під впливом народної етимології слова змінюють свій звуковий склад у літературній та народній мові. Напр.: *ряжанка* “топлене незбиране молоко, заквашене сметаною”<sup>13</sup> – результат видозміни форми псл. \**ряженка*, пов’язаної з *рядити* “приправляти”; за народною етимологією зближується з *п्राжити*<sup>14</sup>.

<sup>2</sup> Pospelov E.M. Shkolnyi toponimicheskii slovar [School toponymic dictionary], Moskva: Prosveshchenye, 1988, P. 144 [in Russian].

<sup>3</sup> Ibidem, P. 12.

<sup>4</sup> Ibidem, P. 211.

<sup>5</sup> Ibidem, P. 181.

<sup>6</sup> Shukhevych V. Hutsulshchyna. U 4 tomakh [Hutsul region. In 4 volumns], Lviv, 1899, Vol. I, P. 99 [in Ukrainian].

<sup>7</sup> Ibidem, P. 135-136.

<sup>8</sup> Etymologichnyi slovnyk ukrayins’koyi movy [Etymological dictionary of Ukrainian language], Kyiv: Nauk. dumka, 1982 – 2012, Vol. VI, P. 532 [in Ukrainian].

<sup>9</sup> Ibidem, Vol. I, P. 263.

<sup>10</sup> Shukhevych V. Hutsulshchyna..., op.cit., Vol. I, P. 135-136.

<sup>11</sup> Slovnyk ukraïnskoï movy [Dictionary of the Ukrainian language], za. red. V.V. Zhaivoronok, Kyiv: Prosvita, 2012, P. 528 [in Ukrainian].

<sup>12</sup> Etymologichnyi slovnyk ukrayins’koyi movy..., op.cit., Vol. III, P. 403.

<sup>13</sup> Slovnyk ukraïnskoï movy..., op.cit., P. 1017.

<sup>14</sup> Etymologichnyi slovnyk ukrayins’koyi movy..., op.cit., Vol. V, P. 154.

14 серпня християнська церква вшановує братів Маккевеїв, які віддали своє життя за славу християнства (Маккавеї – назва іудейського жрецького роду, винищеного Іродом). Народ же в цей день святкує *маковій* святять мак. Слово *маковій* зазнало впливу народної етимології (*мак віяти*, оскільки в серпні досягає мак)<sup>15</sup>, звідси у буковинських говірках *мачинки* – пиріжки з маком на Маковея.

Назва *налісник* – результат видозміни деетимологізованої форми *налісник*, зближеної з іменником *лист*, такому зближенню сприяло те, що деякі борошняні вироби випікалися на листі рослин. Первісна назва *налісник* – утворення з прийменника *на* і іменника *ліса* “дерев’яна решітка, плетений тин”; у назві знайшов відображення давній спосіб випікання борошняних виробів на дерев’яних решітках<sup>16</sup>.

Буковинські діалектосії розповідають, що через тиждень після Пасхи святять *аркуш* – обрядовий хліб. Канонічна церква так пояснює цей феномен: під час Великоднього тижня один більшого розміру хліб, що символізує Хліб Вічного Життя і називається *Артос*, приносять до церкви. Він лежить перед іконою Христа. Звичай приносити Артос до церкви походить з часів апостолів, які на головному столі завжди залишали порожнє місце, вшановуючи пам’ять Христа Спасителя. *Артос* залишається впродовж Великоднього Тижня на тетраподі. На восьмий день після Великодня, у Фомину Неділю, священник ще раз благословляє його і передає вірним на споживання.

Грецьке слово *артос* (букв. “хліб”) носії буковинських говірок адаптували (присотсували) до відомого їм слова *аркуш*. На основі асоціацій за формою і розміром виникло слово *аркуш* зі значенням “обрядовий хліб”.

На *Зелену неділю* на Буковині галушки загортали у листя зелених рослин, таку страву під впливом народної етимології номінували *галушки зелені* (с. Горішні Ширівці Заставнівського р-ну Чернівецької обл.).

У буковинських говірках *піндига* – суп з картоплі, зелені, збитого яйця і сметани, який готують швидко навесні. Під дією народної етимології народна свідомість пов’язала слова *піндига* “суп” і *піндити* “швидко гнати”<sup>17</sup>. За ЕСУМ, *піндига* “юшка з кислого молока” – очевидно, переосмислене запозичення з польської мови; пол. *pindyga* “напій, горілка” є афективним утворенням від *pić* “пити”<sup>18</sup>.

У деяких говірках Кіцманського р-ну Чернівецької області перше гостювання молодої сім’ї у родичів, яке відбувається через тиждень після весілля, має назву *сміїни*, *смієни*. Слово *сміїни*, на думку самих діалектосіїв, походить від слова *сміятися*, що відповідає духу післявесільних обрядодій. Батьки розпитують молодих про

перші радощі, невдачі, жартують і сміються. Зареєстрована і назва “*сміїний день*: наступного дня молода пара наносить візит-відповідь своїм батькам, під час якого знову забавляються”<sup>19</sup>. М. Бігусяк зазначає, що “через тиждень після весілля на галицькій Гуцульщині відбувався обряд *с’міїни*, *’міни*. Цей обряд проводився для того, щоб передати віно “посаг” молодої, тобто того, що помінили “обіцяли під час повниці”<sup>20</sup>. У деяких селах Путильського р-ну Чернівецької області ця обрядодія має назву *сміни* (*їти у сміни*). Жарти – як необхідний елемент післявесільного обряду – зводяться до того, що молодий повинен щось непомітно забрати з дому батьків, тобто вкрати “на сміх” (у такий спосіб реалізується архетип викрадання, характерний для української весільної обрядовості). Крім того, під час *смін* батьки давали молодим віно (те, що обіцяли, тобто “мінили”). На основі явища народної етимології у буковинських говірках відбулося “присотсування” слова *сміни* до слова з прозорою етимологією *сміїни* від “сміятися”<sup>21</sup>.

Ефект народної етимології використовують письменники:

*Чутки ходили, що Павлюк не виждає,*

*Що ті Кумейки – то кривавий сніг.*

*Що хто там здався, тільки той і виживє,*

*А батько ж наш, він здатися не міг.*

***Він гордий був, Гордієм він і звався.***

*Він лицар був, дарма що постолі.*

*Стояв на смерть. Ніколи не здавався.*

*Йому скрутили руки і здали* (Л. Костенко “Маруся Чурай”).

Ліна Костенко пояснює слово *Гордій* через *гордий*, ім’я *Гордій* походить від імені фригійського царя *Gordion*, за назвою столиці Фригії.

Етнолінгвістичний характер має таке явище, як табу – (плн. *ta* – виділяти, відзначати; *pu* – зовсім, цілком; *tapu* – заборонений, священний) – вияв магічної функції мови, заборона вживання деяких слів, зумовлена соціально-політичними, історико-культурними, релігійними, етичними й естетичними чинниками, що спричиняє навмисну заміну знака певного поняття описовим найменуванням або іншим знаком<sup>22</sup>. Слово *табу* привіз з острова Тонга в Європу англійський мореплавець Джеймс Кук. Табу поширювалося не лише на слова. Наприклад, у чукчів раніше жінки не мали права вимовляти звук *p-*, існувало табу на дії. У деяких племенах не можна було дивитися на батька, коли він їсть; у інших – торкатися какаду.

У стародавніх євреїв існувала заборона на ім’я бога *Ягве*, його називали *Іегова*, *Саваоф*, *Адонай*. Ім’я *Ягве* було встановлено аж у XIX ст. на основі порівняльного-історичного методу мовознавства.

У драмі-феєрії Лесі Українки у списі діячів

<sup>15</sup> Ibidem, Vol. III, P. 366.

<sup>16</sup> Ibidem, Vol. IV, P. 34.

<sup>17</sup> Slovník bukovynských hovorůk [Dictionary of Bukovinian dialects], zah. red. N.V. Huivaniuk, Chernivtsi: Ruta, 2005, P. 410 [in Ukrainian].

<sup>18</sup> Etymologičnyj slovník ukrajyns’koyi movy..., op.cit., Vol. IV, P. 370.

<sup>19</sup> Bukovyna. Zahalne krajeznavstvo [Bukovina. General local lore], perekl. z nim. F. S. Andriisia, A.T. Kvassetkoho, Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2004, P. 113 [in Ukrainian].

<sup>20</sup> Bihusiak M. “Iz sposterezhen nad vesilnoiu leksykoiu hutsulskoho hovoru” [From observations on the wedding vocabulary of the Hutsul dialect], *Hutsulski hovorky: linhvistychni ta etnolinhvistychni doslidzhennia* [Hutsul dialects: linguistic and ethno-linguistic research], vidp. red. Ya. V. Zakrevska, Lviv, 2000, P. 131 [in Ukrainian].

<sup>21</sup> Rusnak N., Rusnak Y. *Leksyka rodynnykh obriadiv u bukovynskykh hovorkakh* [Vocabulary of family rites in Bukovynian dialects], Chernivtsi: Cherniv. nat. un-t, 2015, P. 75–76 [in Ukrainian].

<sup>22</sup> Selivanova O. *Suchasna linhvistyka: terminolohična entsyklopedia* [Modern linguistics: terminological encyclopedia], Poltava: Dovkillia-K, 2006, P. 596–597 [in Ukrainian].

(персонажів) “Лісової пісні” “Той, що греблі рве”, “Той, що в скалі сидить”<sup>23</sup> – номінації персонажів – описові звороти, що концентрують в собі найвиразніші їхні ознаки.

Феномен табу знають культури усіх народів. Люди вірили, що слово може зашкодити. Під час Різдвяних свят у носіїв буковинських говірок існувало табу на вимову слова *мак*. Пояснення носіїв говірок заборони на вимову слова навряд чи можна вважати достовірними, причому носії говірок пропонують різні тлумачення. Мовець не вірить у причину заборони, говорить *ни знаю, будиши сміятиси*. Табу зумовлює гомеопатична (імітаційна) магія: мак у свідомості носіїв говірки уподібнюється комахам; пор.: *Йой, ш чого зачинати? На Різдво ни мож було називати мак, а зернятка. Мак терлоси до пиениці, али шо би ніхто ни згадав у хаті. Лиш тоди, коли можна замішати с пииницев, тоди можна казати, шо пииница з маком. А як він шє ни тертий, то ни можна його називати. Чогос ни можна казати. Ни знаю, будиши сміятися. Би вушей, би блохів ни було, аби ни було блохіў, бо то колис були блохи. Типер нима. Ну тай.* (с. Митків Заставнівського р-ну Чернівецької обл.).

Носії іншої говірки пояснює заборону на слово *мак* вірою в магічну силу слова: *Пирого з маком, мак терли в макітри, али говорити ни можна було на свето мак. Шоби горотці мак ни їли. Колис сіяли мак. Кожеда газдиня сіяла в городі.* (с. Кам’янка Глибочького р-ну Чернівецької обл.).

Ймовірно, що у такий спосіб з покоління у покоління передається інформація про хіміко-біологічні властивості рослини.

Табу використовувалося у родильній обрядовості: *груба, тівна, ківна “вагітна”, упасти в кут “про пологи”, знайшлася дитина, тьфу-тьфу, яке погане –* говорять про малу дитину, щоб не зашкодити їй<sup>24</sup>.

Європейці боялися *ведмеда* “великого хижого ссавця з незграбним масивним тілом, укритего густою шерстю”, забороняли його називати. У глибоку давнину за законами табу ім’я не вимовляли голосно і називали “той, що мед їсть”, у гуцульських говірках – *бурий, господар, хазяїн, звір, вуїко*. Порівняльно-історичне мовознавство з’ясувало, що справжня назва ведмеда могла бути *ортокс*. Так, греки називали його *арктос*, звідси назва *Арктика*, назва території під сузір’ям *Великої Ведмедиці*. *А Антарктида –* навпроти Арктики<sup>25</sup>.

З табу пов’язане таке явище, як тотемізм (з індіан. “його рід”) – віра в містичний (кровний) зв’язок певного роду з якимось видом тварин. Припускають, що табу на ведмеда – результат тотему – культу ведмеда печерного. Археологам відомі культурні сховища черепів цього викопного хижака у Франції, Швейцарії, Австрії, Одеській обл.

З явищем табу пов’язані евфемізми (гр. пом’якшений вираз) – слова чи словосполучення, що пом’якшують враження від висловленого тим, що називають поняття не прямо, а опосередковано, через іншу ознаку.

Чимало “замінників” у народному мовленні має слово *чорт* – *дідько, лихий, куций, люцифер, нечиста сила, цез*

*бу!, зріжкатий*.

На певні слова (інвективи: лайки, неприємні назви) суспільство накладає табу (заборону) і замість цих слів використовують інші: *брехати – говорити неправду; дурний – нерозумний, наївний; п’є – заглядає в чарку; грубиян – погано вихований; замість лайки – ні; смердіти – погано пахнути; старий – літній, похилого віку; посваритися – кішка пробігла; померти – піти у вічність; сліпий – незрячий; глухий – він недочуває; зраджувати – ходити наліво; дешевий – економний* (у рекламі).

Евфемізми поширені у етнонімах: *негр – афроамериканець, жид – євреї, циган – ром*.

До евфемізмів близькі перифрази – стилістичні фігури, окремі слова, синоніми або цілі описові синонімічні звороти, що концентрують в собі найвиразніші ознаки, нерідко образні (ознака стає прихованою синонімічною назвою). Перифрази можуть бути усталені: *Бог – той, що сидить на небі, Біблія – Святе письмо, літургія – служба Божя, лев – цар звірів, картопля – другий хліб, ліс – зелений друг, горілка – зелений змії, дозвіл – зелене світло, кам’яне вугілля – чорне золото, сіль – біла смерть, цукор – солодка смерть, ртуть – живе срібло, Шевченко – Кобзар, Франко – Великий Каменяр, Леся Українка – Дочка Прометей, Львів – місто Лева*.

У літературній мові є слова, статус яких визначає внутрішня форма слова – *оказіоналізми, жаргонізми*.

Оказіоналізми (авторські неологізми) – це мовленнєві одиниці, які утворюються за стандартними та новими словотвірними моделями, з характерним експресивним забарвленням та індивідуальним характером. Оказіоналізми мають такі ознаки: належать мовленню, а не мові (не зареєстровані у словниках); утворюваність, а не відтворюваність (функціонують лише у текстах); словотвірна похідність (це завжди похідне слово, утворене за певною словотвірною моделлю, зазвичай з власне українського матеріалу); мають яскраву легко вловиму внутрішню форму слова; ненормативність (свідоме відхилення від норми); експресивність, наявність конотативного значення; номінативна факультативність (за оказіоналізмом не закріплена якась частина дійсності, він не є обов’язковим з погляду номінації); індивідуальна приналежність (оказіоналізм індивідуальний, співвідносний з окремим автором-творцем).

Оказіоналізм – ознака поетичного мовлення – один із засобів експресивного вираження думки, збагачення стилістичних ресурсів мови поетичного твору. Наприклад, заголовки збірок С. Пантюка “Дев’яностіада”, “Мовизна”.

У поетичному доробку Ліни Костенко налічують 300 оказіоналізмів<sup>26</sup>.

*Мені нестерпно, душно, передгрозно* (Л. Костенко “Такий чужий і раптом – неминучий”<sup>27</sup>).

*Було нам важко і було нам зле. / І західно, східно* (Л. Костенко “Було нам важко”<sup>28</sup>).

*Мучено. Мічено. В душу насмічено* (Л. Костенко “Інкустації”<sup>29</sup>).

*Задзвонять над нами погребно / білі дзвони конвалій* (Л. Костенко “Ліс”<sup>30</sup>).

<sup>23</sup> Lesia Ukrainka. Tvory v dvokh tomakh. T.2 [Literary works in two volumes. Vol.2.], Kyiv: Nauk. dumka, 1987, P. 343 [in Ukrainian].

<sup>24</sup> Rusnak N., Rusnak Y. Leksyka rodynnykh obriadiiv u bukovynskykh hovirkakh..., op., cit., P. 136.

<sup>25</sup> Koval A.P. Slovo pro slovo [Word about word], Kyiv: rad. shk., 1986, P. 112–113 [in Ukrainian].

<sup>26</sup> Pantjuk S. Movyzna: poezii [Linguistics: poetries], Kyiv: Vyd-vo Zhupansko, 2014, 90 p. [in Ukrainian].

<sup>27</sup> Kostenko L. V. Vybrane [Selected], Kyiv: Dnipro, 1989, P. 270 [in Ukrainian].

<sup>28</sup> Ibidem, P. 199.

<sup>29</sup> Ibidem, P. 547.

<sup>30</sup> Ibidem, P. 124.

*Неси свій хрест. Все інше – позосталість* (Л. Костенко “У драмі людській небагато дій”<sup>31</sup>).

*Нареченою наречене і заколисує, /заворожує чорнобрив'я таких ночей* (Л. Костенко “Епілог”<sup>32</sup>).

*А в серці літа – справжній сонцепад* (Л. Костенко “Осінь жагуча”<sup>33</sup>).

*Я привітани-самоцвітами /зупинила б тебе в путі* (Л. Костенко “Моє серце, мабуть, болітиме”<sup>34</sup>).

Яскрава експресивність дозволяє використовувати okazіonalіzmi в рекламі: *Не гальму, снікерсуй! Шейканемо, бебі! Завікнемо ваш дім! Зашиколадь своє свято! А ти лістиринеи двічі на день. Прийду, перевірю!* (Лістирин – гігієнічний засіб). *Обирай, з ким заміксуєш! Продавець (магазин) – топчик, ціни – горобчик! Ціни просто закупись!*

Жаргонізм – слова, вживання яких обмежене нормами спілкування, прийнятими в певному соціальному середовищі. Жаргонізм – це переважно специфічні, емоційно забарвлені назви понять і предметів, які мають нормативні відповідники в літературній мові.

Жаргонізм має такі ознаки: належать мовленню; відтворюваність; ненормативність (свідоме відхилення від норми, надають процесу спілкування атмосфери невимушеності, іронічності, фамільярності тощо.); експресивність, наявність конотативного значення; номінативна надлишковість (у літературній мові є відповідники понять); “прихована” внутрішня форма слова.

Молодіжний сленг поповнюється жаргонізмами передовсім за рахунок семантичного словотвору – використання літературного слова з новим лексичним значенням, у цьому випадку відбувається “затемнення” внутрішньої форми слова. Семантичний словотвір продуктивний у класі дієслів: *приколотися* – отримати або створити враження; *зляпати* – щезнути; *перетерти* – домовитися; *базарити* – говорити; *гонити, гнати* – говорити неправду; *доганяти* – розуміти; *тормозити* – не розуміти; *мутити* – зав'язувати стосунки; *вліпати* – поставити незадовільну оцінку; *вмазати, вліпати* – ударити; *заколупати* – набриднути; *розвести* – обманути; *варити* – добре розуміти; *вигрібати* – бути покаранням; *валити* – ставити питання на іспиті; *стукати* – доносити; *морозитися* – не звертати уваги; *вирубатися* – заснути; *дістати* – набриднути; *взути* – покарати; *намилилися* – кудись збиратися; *забивати* – не звертати уваги; *звалити* – піти. У вторинній номінативній функції активно функціонують іменники: *бабки* – гроші; *штука* – тисяча; *лимон* – мільйон; *капуста* – гроші; *штукатурка* – косметика; *трава, колеса* – наркотики; *тачка* – машина; *вікно* – вільний час між парами; *віник* – букет; *ласти* – ноги; *кешні, граблі* – руки; *хвіст* – нескладений іспит; *кадр* – особистість; *базар* – розмова.

**Висновки.** Для етнолінгвістики важливим є феномен народної етимології, який засвідчує прагнення мовців пояснити назву, ілюструє підсвідоме намагання носіїв мови опоетизувати слово, надихнути слово поезією. У народному мовленні народна етимологія мотивує передовсім топоніми та прізвища людей. Під впливом народної етимології слова літературної мови і народної змінюють свій звуковий склад.

Етнолінгвістичний характер має таке явище, як табу:

у слова “приховується” внутрішня форма. Під час Різдвяних свят у носіїв буковинських говірок існувало табу на вимову слова *мак*. Табу широко використовувалося у народній родильній обрядовості. З явищем табу пов'язані евфемізми. У народному мовленні чимало “замінників” має слово *чорт*. До евфемізмів близькі перифрази. У літературній мові побутують усталені перифрази, які підкреслюють ознаку поняття.

У літературній мові є слова, статус яких визначає внутрішня форма слова – okazіonalіzmi, жаргонізм. Okazіonalіzmi – слова з яскравою образністю (внутрішньою формою), характерні для поетичного мовлення і рекламного тексту. Молодіжний сленг поповнюється жаргонізмами передовсім за рахунок семантичного словотвору – використання літературного слова з новим лексичним значенням, у цьому випадку відбувається “затемнення” внутрішньої форми слова. Семантичний словотвір продуктивний передовсім у класі дієслів і іменників.

**Natalia Rusnak. Ethnolinguistic nature of folk etymology and taboo.** The purpose of the article is to analyze the Ukrainian nominations due to the internal form of the word. The names of literary language and vernacular on the basis of ethnolinguistic phenomena – folk etymology and taboos are involved in the analysis. **The relevance of the study** is due to the need to clarify ethnolinguistic phenomena associated with ambivalent tendencies – the vivid imagery of the word and its concealment and reproduction in linguistic concepts.

**Research methods.** In the article as the main general scientific methods of analysis and synthesis are used, as well as linguistic – descriptive, structural and comparative and historical methods.

**Conclusions.** For ethnolinguistics the phenomenon of folk etymology is important, which testifies the desire of speakers to explain the name, illustrates the subconscious attempt of native speakers to poetize the word, to inspire the word with poetry. In folk speech etymology motivates primarily toponyms and nicknames of people. Under the influence of folk etymology the literary language and folk words change their sound composition.

Ethnolinguistic character has such a phenomenon as taboo: the word “hides” the internal form. During the Christmas holidays the speakers of the Bukovinian dialects had a taboo on the pronunciation of the word *poppy*. Taboo was widely used in folk birth rites. Euphemisms are associated with the phenomenon of taboos. In vernacular the word “devil” has many “substitutes”. Periphrases are close to euphemisms. In literary language there are established periphrases which emphasize the feature of the concept.

**Key words:** ethnolinguistics, folk etymology, internal form of a word, taboo, euphemism, periphrasis, semantic word formation.

**Руснак Наталія** – доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Коло наукових інтересів: когнітивна лінгвістика, діалектологія, етнолінгвістика, прагматична текстологія. Автор понад 120 наукових праць, у тому числі 5 монографій.

**Rusnak Natalia** – Doctor of Philological Sciences, Professor of the Department of Modern Ukrainian Literature Language at the Chernivtsi National University named after Uriy Fedcovich. Research interests: cognitive linguistics, dialectology, ethnolinguistics, pragmatic textology. Author of more than 120 scientific works, including 5 monographs.

Received: 18.01.2021

Advance Access Published: March, 2021

© N. Rusnak, 2021

<sup>31</sup> Ibidem, P. 178.

<sup>32</sup> Ibidem, P. 313.

<sup>33</sup> Ibidem, P. 333.

<sup>34</sup> Kostenko L. V. Prominnia zemli: virshi [The ray of the earth: poems], Kyiv: Vyd-vo TsK LKSU “Molod”, 1957, P. 35 [in Ukrainian].